

La nissaga dels Pizarro

El fitxatge estrella del PP a la darrera campanya electoral és l'últim home públic d'una nissaga amb les idees clares: l'avi, el general de la Guàrdia Civil Manuel Pizarro Cenjor, va tenir tots els poders i no gaires escrúpols a l'hora d'eliminar els maquis d'Aragó, l'interior del País Valencià, el sud del Principat i el Matarranya; el pare va ser de la División Azul, regidor de Terol, vice-president d'aquella diputació i procurador a les Corts franquistes.

Com el general Manuel Pizarro decapità la guerrilla

El general de la Guàrdia Civil Manuel Pizarro Cenjor al seu despatx.

La repressió més dura del maquis al País Valencià, al Matarranya, al sud de Catalunya i al sud d'Aragó –la que més va afectar la població civil per la política de terra cremada– va ser obra de l'avi de Manuel Pizarro. L'historiador Josep Sànchez Cervelló (URV), autor de 'Maquis, el puño que golpeó al franquismo', la resumeix.

Quan el general Manuel Pizarro Cenjor fou nomenat cap de la cinquena zona especial de la Guàrdia Civil, el 1947, la guerrilla de l'Agrupació Guerrillera de Llevant i Aragó (AGLA) estava en ple procés expansiu amb complicitats a l'Aragó, al País Valencià, a les terres de l'Ebre i a Conca; en jubilar-se, el 1954, havia estat exterminada. Actualment la seva actuació seria un crim de guerra.

Pizarro nasqué a la Nora (Múrcia) el 2 de novembre del 1889, en una família de tradició castrense. El seu pare fou metge major de sanitat militar. Entrà a l'acadèmia d'infanteria a 15 anys; a 18 anys ascendí a segon tinent per promoció i, dos anys més tard, a primer tinent per antiguitat. L'agost

del 1910 ingressà a la Guàrdia Civil; el 1918 ascendí a capità i quan caigué la Dictadura de Primo de Rivera ja era comandant. Durant la dictadura fou destinat a Segòvia, Múrcia, Madrid, València, Ourense, Logroño, Còrdova, i novament a València, fins al febrer del 1928. Llavors, a causa d'una malaltia, passà a situació de supernumerari sense sou fins a l'octubre del 1930, quan anà primer a Santa Cruz de Tenerife i després a Lugo. Participà en la insurrecció de Sanjurjo i, com que fracassà, fou deportat a un penal militar d'Àfrica quatre mesos i tretze dies; en sortir, afectat per la llei Azana, va ser separat del servei, l'1 de juny del 1933.

Amb el triomf de les dretes del 1933 Pizarro tornà al servei actiu i el maig

del 1934 fou destinat a Màlaga. Just abans de la Guerra Civil va ser ascendit a tinent coronel i, iniciat l'aixecament, va ser detingut pels seus antecedents d'oposició a la República. Tot i que al seu full de serveis sols hi consta que estigué empresonat des del 15 de juny del 1938 al 10 de març de 1939, la seva néta recorda que ell contava que havia estat tota la guerra detingut a la presó de València, i que tant ell com els seus tres fills van passar en aquest període moltíssima gana.

Després de la guerra. La victòria franquista l'alliberà i li reconegué el temps apartat del servei. El març del 1940 li fou concedit el grau de coronel i va ser destinat fins el gener de 1941 al 16è Tercio de Màlaga com a màxim responsable. Allà fou on s'enfrontà per primer cop amb el *bandolerisme roig*. I del febrer a l'octubre anà a Galícia, on tornà a mostrar els seus dons contrasubversius. Aquestes habilitats el menaren al nomenament com a governador civil de Granada des del 18 d'octubre del 1941 al 13 de desembre del 1943. La seva tasca també fou ben lloada per la dictadura i atorgà a Pizarro una experiència que posà en pràctica a totes les destinacions. El seu fonament filosòfic era que el fi justifica emprar la brutalitat més extrema. Posteriorment, fou destinat a Còrdova, territori d'intensa activitat guerrillera fins al febrer del 1944; i després va ser traslladat a València, on començava a estructurar-se l'AGLA i on romangué fins al maig del 1946. A partir del juny i fins al gener del 1947 comandà el 41è Tercio Mixto emplaçat a Astúries i combatent també del maquis; el 17 de gener fou ascendit a general de brigada i passà a dirigir tota la quarta zona de la Guàrdia Civil –amb capital a Lleó–, que abastava les províncies de Zamora, Salamanca, Valladolid, Pontevedra, i la Corunya, on la insurgència era molt

estesa i, novament, recíxi a reduir-la considerablement. Per això, a partir de l'agost del 1947, segons el seu full de serveis, fou col·locat "a les ordres del director general de la Guàrdia Civil" per ser governador civil de la província de Terol, l'àrea més afectada per la lluita armada, i el nomenaren general en cap de la zona especial creada per a combatre-la. I de fet, és certa l'afirmació d'Aguado Sánchez que "la seva incorporació marca el declivi vertical de l'AGL".

A Terol. La cinquena zona de la Guàrdia Civil es reorganitzà agrupant els efectius de les comandàncies de Terol, Castelló, València, Conca, Albacete, Saragossa i Tarragona. Això comportà la introducció d'un nou esquema de comandament, amb capitalitat a Terol, que s'organitzà verticalment, creant sectors interprovincials, com els de Landete, Rubielos de Mora, Alcanyís, Aliaga, Requena (Plana d'Utiel), Lluçena (Alcalatén), Morella (Ports)..., sota les ordres de comandants, dels quals depenien els subsectors, manats per capitans. Així doncs, les unitats de la Guàrdia Civil es movien travessant els límits d'una província a una altra, eludint els problemes d'un comandament compartit o les atribucions de forces de comandàncies diferents; Pizarro també disposà del comandament de l'exèrcit que hi havia a la zona, i li encarregà tasques de vigilància a llocs fixos, per tal de segellar àmplies zones per a permetre el desplegament de les unitats mòbils de la Guàrdia Civil. Aquesta tàctica militar, anomenada "de quadrícula", consistia en el desplegament de dues menes de forces: una de fixa, encarregada d'estabilitzar les tropes enemigues i d'impermeabilitzar el perímetre d'atac, i una altra de mòbil, destinada a exterminar l'adversari dins la zona d'operacions. Aquesta estratègia fou aplicada pels nord-americans a la guerra del Vietnam. Les forces militars se situaren prop de les zones més actives de la guerrilla, a prop dels seus campaments més importants i de les seves vies de comunicació. També foren clau les unitats de transmissions, tant per a enllaçar les diverses unitats repressores com per a interceptar les comunicacions per ràdio de la guerri-

Memòria i repressió

Alfons Cervera

Periodista i escriptor

Érem un país desmemoriat. Les narratives del record eren cosa de quatre boigs. La nostra última història era com la dels dinosaures o les piràmides d'Egipte: pura arqueologia. Ho deia Alfonso Guerra quan era vice-president del govern socialista. L'única manera de reconciliar-nos els uns amb els altres era bressolant-ho tot en la submissa complaença de l'oblit. Ara sembla que toca recordar. I com més, millor. La dreta torna als seus orígens i es confirma en la teoria que els culpables de la guerra van ser la República i els seus defensors. El govern socialista i intel·lectuals fidels continuen bevent en l'esperit de la transició per taponar el flux memorialista que una altra esquerra política i intel·lectual esgrimeix com a necessari per a tancar les ferides obertes aquells anys. En aquesta febre que ens ha entrat per recordar-ho tot, hi ha una cosa que em crida l'atenció: ningú no parla de la dictadura franquista. La feroç repressió duta a terme contra els qui van defensar la lleialtat republicana espanta. I encara espanta més quan

se saben –com més va, més i millor– les xifres esgarrifoses de persones que van patir aquella repressió. És com si la memòria volguera lapidar l'horror dels quasi quaranta anys de franquisme. Encara queden vius molts d'aquells repressors: i no sols els policies i guàrdies civils que van aplicar amb acarnissament les lleis d'extermini dictades abans i després del 1939, sinó també els delators civils del veïnat d'esqueres. I això: la possibilitat de traure a la llum aqueixos noms espanta, a ells mateixos i els seus descendents. I potser també espanta els fantasmes dels repressors ja desapareguts. La democràcia la va inventar el PP: això diuen ells. I el que no diuen ni poden suportar és que la democràcia no siga un invent de ningú, sinó el que van aconseguir molts homes i dones que van arriscar la vida en els anys que va durar la guerra contra el feixisme i en els que vingueren després, viscuts en una llarga i inenarrable clandestinitat. Ja veieu què es conta en aquestes pàgines sobre l'avi de Manuel Pizarro, el rutilant últim fitxatge del PP Un perseguidor de maquis, una figura resplendent en l'aparell repressiu del franquisme. Recordar-ho tot és impossible. Però oblidar a posta és un delicte. O hauria de ser-ho. Això pense, almenys. Això pense.

Pizarro extremà la repressió sobre la població civil, que acabà abandonant moltes àrees rurals i concentrant-se als pobles més grans o emigrant

lla. Pizarro també reforçà els efectius de la Guàrdia Civil i amplià el nombre de casernes i destacaments. Així mateix, tenia sota les seves ordres els efectius de la Brigada Político-Social (BPS) i disposà també del reforç d'un sometent reorganitzat i potenciat, que li permeté d'ampliar les xarxes de confidents.

Pizarro, a més, potenció les contrapartides, centralitzà la informació i els serveis, i extremà la repressió sobre la població civil, que acabà abandonant moltes àrees rurals i concentrant-se

als pobles més grans o emigrant a les ciutats. A partir del 1948 la llei de fugues s'aplicà de forma generalitzada a tot el territori de l'est peninsular i per això, el 15 juliol de 1949, fou ascendit a general de divisió i a sots-director general de la Guàrdia Civil. De governador civil de Terol i cap de la cinquena zona es jubilà el 3 de juliol de 1954. Per aquest passat tràgic encara és venerat a Terol i a Granada, on té carrers dedicats.

L'arribada de Pizarro comportà el desplegament d'unitats de transmissions de l'exèrcit, perquè sabia la importància de les comunicacions per a ocupar ràpidament el terreny; per això instal·là emissores militars de campanya a Morella (Ports), el Castell de

Hi hagué actuacions de la policia pràcticament a tots els pobles del voltant

Cabres, Rossell, la Pobla de Benifassà (Baix Maestrat), Vall-de-roures, Mont-roig de Tastavins, el Mas de les Mates, Aiguaviva de Bergantes i la Ginebrosa (Matarranya), Alcanyís, Utrillas, Castellote, Allepuz, Cantavella i Alcalá de la Selva (Terol), i Casp (Saragossa).

El Baix Aragó i el Matarranya foren el banc de proves de la nova estratègia

del general Pizarro. La seva primera acció significativa consistí a assaltar els dos principals campaments que tenia la guerrilla al Matarranya: el de la pineda de la Sorollera (9 d'agost del 1947), que fou cremada destruint masies, tot i que la guerrilla aconseguí de salvar-se; i el de la Tosca, a Vall-de-roures (el dia 14). I els dies següents detingueren masovers i disset persones de la zona d'Alcanyís vinculades a la CNT, a quatre de les quals se'ls aplicà la llei de fugues. Hi hagué actuacions de la policia pràcticament a tots els pobles del voltant, amb víctimes mortals a la Portellada, la Ginebrosa, Mont-roig de Tastavins (Matarranya) Tormo, Alcanyís i Andorra (Terol); es denunciaren abusos sexuals a Beseit

“Pizarro va fer servir mètodes de terror absolut”

José R. Villanueva (Terol, 1959) és especialista en història contemporània aragonesa. Un parell d'articles seus al 'Diario de Teruel' van tornar a l'actualitat el passat de la família Pizarro.

—Els vostres articles van fer molt de rebombori...

—En la qüestió de la recuperació de la memòria històrica antifranquista, el tema del maquis, que va tenir molta transcendència en aquestes terres, encara s'havia de reivindicar. Per això vaig fer un primer article recordant que el 1947 va ser el moment culminant del maquis i que fou tan preocupant per a les autoritats franquistes que hi destinaren un general amb molta experiència en la repressió: Manuel Pizarro Cenjor. Va arribar el juliol del 1947 i va rebre plens poders polítics i militars: fou governador civil, cap provincial del *Movimiento* i cap de la cinquena regió de la Guàrdia Civil. Per a l'eliminació de la guerrilla antifranquista va fer servir mètodes de terror absolut.

—Això ja fou el segon article.

—Sí. I va tenir certa repercussió perquè es va publicar justament dos dies abans que el seu nét, del mateix nom, Manuel Pizarro, fos nomenat candidat del PP.

—Hi va haver cap al·lusió al fet per part del Pizarro nét?

—No en tinc constància. S'ha cuidat molt de no enllaçar el seu present

polític amb el seu passat familiar. Simplement, quan es va presentar com a candidat, l'únic que va declarar és que ell procedia d'una família “gens rellevant”, va dir. Home... tenir un avi general amb aquesta trajectòria, o un pare que va ser regidor de l'ajuntament franquista de Terol, vice-president de la diputació franquista de Terol, procurador pel *tercio familiar* a les corts franquistes... ja és tenir una família d'un cert pes polític, no? Per molt que es presentés com un ciutadà més, bé havia de ser conscient que la seva família tenia una significació determinada. El seu avi i el seu pare han passat a la història; i la història els jutja.

—El general Pizarro continuava essent un personatge conegut, a Terol...

—Va ser exaltat fins a l'extrem per la dictadura. Tenia carrers dedicats, residències juvenils al seu nom, va ser fill honorari de la província... Era una de les figures intocables del règim a la província fins a dates ben recents. Era el símbol del franquisme més dur i més repressor.

—D'on venia?

—Els anys 20 havia estat, enviat pel govern d'Alfons XIII, a la república del Salvador per constituir-hi la policia

EL TEMPS

EL TEMPS

EL TEMPS

El guerriller Joan Baptista Fabregat, Caradesena, nascut a Alcanar, va fugir a França. Ángel Fuertes, Antonio, màxim dirigent de l'Agrupació Guerrillera de Llevant i Aragó (AGLA) fins que morí, al maig de 1949. Francisco Serrano, Pepito el Gafas, director de l'Escola Guerrillera i comandant de l'AGLA. Mort per ordre de la direcció comunista a França.

que defensava l'oligarquia. Podem dir que ell fou, de fet, el precursor del que s'anomenarà mètodes de contraguerrilla i de guerra bruta que van fer servir posteriorment règims dictatorials de Centramèrica i l'Amèrica Llatina. També havia estat destinat a Lleó i Granada.

—**Què va fer a la seva jurisdicció?**

—Per exemple, va decretar que la província fos considerada zona de guerra, amb la qual cosa l'ús de tàctiques militars hi fou permanent. Tenia molt clar que la guerrilla comptava amb un suport civil important. Parlem d'una zona muntanyenca amb població dispersa: va ordenar el desallotjament de totes les masies. A la demarcació de Terol, van detenir moltes persones considerades enllaços amb la guerrilla: 812 en el moment més dur de la repressió. Amb la declaració de zona de guerra, a més, va prohibir de transitar pels camins ni per cap poble a partir de la posta de sol. Va utilitzar contraguerrilles, partides de guàrdies civils disfressats de maquis: cometien atrocitats contra la població perquè fossin imputades al maquis i perdés suport popular. Establia recompenses per a aquests guàrdies civils: 1.000 pessetes i un mes de permís per a qui matava un guerriller. El cap de la contrapartida rebia una gratificació de 200 pessetes i els soldats rasos que hi

havien participat, de 150. I després hi havia allò de la *terra cremada*: literalment, va fer cremar les collites. I es van enverinar aliments que se suposava que havien d'arribar al maquis; i hi va haver, utilitzada com a represàlia pura i dura, una aplicació sistemàtica de la llei de fugues: al·legaven que transportaven presos i que s'intentaven escapar. I es van fer habituals les pallisses, les tortures, els afusellaments simulats...

—**Expliqueu una anècdota prou definitiva del personatge...**

—Es vantava de ser amic personal de Franco. I actuava... Mira: un cop va citar al seu despatx del govern civil un secretari municipal d'un poblet de la serra de Cucalón (i expliquen que entrar al despatx del general i tremolar era tot u, per molt que fossis una persona addicta al règim): després de l'enorme esbrancada, com que considerava que no havia complert un dels seus decrets, li va ordenar que es mengés allà mateix el butlletí oficial de la província. En fi: és una dada força significativa del caràcter del personatge. Una anècdota cruel. No és el més important, és clar. Molt més cruel és el reguerot de fosses comunes que va anar deixant per allà on va passar... un reguerot sagnant.

Núria Cadenes

(Matarranya) i Mosqueruela; batudes en massa a Ràfels, amb 30 arresats; Vall-de-roures, 50; Alcanyís, 100; Aiguaviva, 25; Belmonte de Mezquida, 20; la Canyada de Beric, 12; Montroig de Tastavins, 16; Andorra, 19; el Mas de les Mates, 18. Alguns altres indrets on es practicaren detencions foren la Ginebrosa, Beseit, Pena-roja de Tastavins, Fórnols i la Sorollera. Al mateix temps l'acció repressora de la Guàrdia Civil comportà l'evacuació de totes les masades de la dreta del Matarranya dins els termes de Vall-de-roures, de Beseit i de Cretes, per tal d'aïllar la plana dels Ports de Tortosa-Beseit. Això mateix succeí a Fortanete, Aliaga, Castellote (Terol) i la Pobla de Benifassà (Baix Maestrat).

Les pràctiques extrajudicials de la Guàrdia Civil sota les directrius de Pizarro s'exemplifiquen amb els fets que succeïren a Arnes (Terra Alta) el 7 de setembre, quan executaren sis col·laboradors del maquis de Ràfels, d'Aiguaviva de Bergantes i la Ginebrosa. L'informe oficial referí, com era habitual, que els detinguts havien tractat de fugir i per això havien hagut de disparar. A la zona de l'AGLA i a totes aquelles on hi hagué guerrilla això fou cosa habitual. En el cas d'Arnes un dels detinguts no sols no podia córrer sinó que tenia les cames trencades, després de tirar-se per una finestra per fugir de les tortures. Dos exemples més de guerra bruta s'esdevingueren a la demarcació de Castelló. La nit del 25

EL TEMPS

EL TEMPS

Dues fotos de la Pastora, maquis nascut a Vallibona (Ports), inscrit com a Teresa Pla i, després, registrat com a Floranci Pla.

d'agost, un grup de guàrdies civils vestits de paisà s'emportaren de casa seva Josep Pla Vives, home d'esquerres que havia estat empresonat per fets de guerra i que feia molt poc que gaudia de llibertat. Un mes abans, els guerrillers havien entrat a Canet lo Roig (Baix Maestrat) i, després de reunir els veïns, els feren un míting. Josep Pla sembla que rondava per la plaça amb cara de satisfacció i això el perdé. La seva desaparició mai no ha estat reconeguda per la Guàrdia Civil, que fins ara ha negat que hi tingués res a veure, però la seva esposa assegurà que l'havia vist emmanillat dins la caserna de Castelló l'endemà passat, i no li havien permès de comunicar-s'hi al·legant que no es tractava del seu marit. El seu cadàver aparegué al bosc pocs dies després. Un altre cas semblant tingué lloc quatre dies després a Ares del Maestrat, quan dues persones vestides de paisà segrestaren al mig del dia Josep Erasme Orenge Ortí, i el carregaren en un cotxe que l'esperava

La democràcia, per vergonya nostra, ha silenciat centenars de morts i milers de detinguts

a l'últim revolt del coll d'Ares. Tampoc no tornà mai a casa.

El mes de setembre la BPS de Terol, seguint ordres directes del general Pizarro, inicià una operació exhaustiva per posar fi a les xarxes de suport a la guerrilla en zones properes d'aquesta capital. S'hi van fer detencions d'enllaços, a més d'advertiments i pallisses als sospitosos, cosa que provocà l'aïllament de la guerrilla, que hagué d'abandonar gradualment el Baix Aragó i replegar-se cap als ports de Beseit i cap als ports de Morella a partir del setembre del 1947. L'ampliació de la zona d'operacions reforçà el pes operatiu de la línia de Morella i començaren detencions de masovers als termes municipals d'Ares, Castellfort, Benassal, Albocàsser i Catí (Alt Maestrat), Fredes, la Jana i Vinaròs (Baix Maestrat), Morella, Portell, Vilafranca, Cincorres i Vallibona (Ports). A l'octubre, en aquesta darretera població, foren detinguts cinc masovers. El 14 de novembre, la Guàrdia Civil va sorprendre al terme de Matet (Alt Palància) cinc guerrillers que van ser abatuts. El dia 18, guàrdies d'Alcanyís van matar dos guerrillers. El mateix dia en un altre enfrontament a la rodalia del mas d'Embela (Portell, els Ports) resultà mort un guàrdia i, en venjança, tragueren de la presó de

Marina Boj era a Barcelona, treballant, quan li van arribar noves de casa: torna, li deien en un telegrama; han passat coses. Era la tardor del 1947. Tot just feia uns mesos que el general Pizarro havia pres possessió del nou càrrec i les detencions es multiplicaven. Marina va arribar a Alcanyís, a Aragó, i hi esperava el cotxe de línia que l'havia de tornar a casa, a la Ginebrosa (Matarranya). De cop, va veure la seva mare, Josepa Bayod, entre dos guàrdies civils. S'hi va acostar corrents. Les van deixar abraçar. Ja no es van veure mai més. Quan, l'endemà o l'endemà passat, va provar de visitar-la a la presó, ja no la hi va trobar. Ni li'n van donar notícia, tampoc: que no hi és, que qui sap on para, li va dir un funcionari amb la veu seca.

Josep Mir també era de la Ginebrosa, feia de mestre d'obres i era un home afable i atent, que debatia amb el capellà mentre l'ajudava amb la feina de l'església. Tenien idees antagòniques, però s'entien molt bé. Algú el va denunciar, però: era roig, tothom ho sabia, etcètera. El 18 d'octubre del 1947 el van detenir. Maria tenia quinze anys quan van tancar el seu pare a Alcanyís, i ella, quan podia, el visitava, li portava roba, noves, ànims. "Però la darrera vegada que el vaig veure", evocava fa uns quants anys Maria Mir, "no vam poder parlar: només ploràvem". Un carceller els va permetre l'abraçada i ella refà la imatge que li queda del pare: "Recordo que tenia la cara morada i no li quedava ni una sola dent."

Josepa Bayod, Josep Mir, Aureli Boj, Aurora Pinana, Genaro i Rogelio Cuartilla. Són *els sis de Montroig*: sis persones que van sortir de la presó d'Alcanyís l'11 de novembre del 1947, custodiades per unifor-

Morella sis pagesos i els mataren. Un altre fet luctuós que també apunta a responsabilitat directa de la benemèrita passà el dia 23 a Anglesola (Terol), on un detingut per complicat amb la guerrilla aparegué penjat al dipò-

Els assassinats de Pizarro

A Mont-roig de Tastavins, al Matarranya, hi han cercat alguns dels desapareguts, víctimes de les ordres del general Pizarro. Heus-ne ací la història.

D'esquerra a dreta, Josepa Bayod, Aureli Boj Guasch i Josep Mir Pastor, tots tres de la Ginebrosa (Matarranya), desapareguts l'11 de novembre del 1947.

mats, i no van arribar mai enlloc. Són –ells, com tants més– els morts de fredes matinades que ens glossava l'Estellés –“oh morts sense oli al forrellat./ oh morts de qualsevol manera”–, els noms i cognoms, les famílies, les persones que massa sovint queden subsumides entre les dades i les estadístiques de la història.

El general franquista Manuel Pizarro Cenjor va aplicar mètodes brutals per eradicar el maquis, en aquells anys 40 retratats en romàtic blanc i negre. I va esquitxar la terra de “danys col·laterals”.

L'associació La Gavilla Verde treballa, de Santa Cruz de Moya estant, a Conca, per la preservació de la cultura rural i del patrimoni històric. Es van trobar que se'ls adreçaven familiars “sol·licitant informació i ajut per a saber coses dels seus morts i procurar-los un enterrament digne”, expliquen. I van decidir de crear

una oficina d'atenció als desapareguts. Adolfo Pastor n'és el responsable. Amb ell resseguim els fils perduts d'un dels casos que romanen oberts.

Van tenir noves dels *sis de Mont-roig* per la tenacitat de Marina Boj: des que va desaparèixer la seva mare que l'havia cercada. L'any 2003 va posar-se en contacte amb La Gavilla Verde. Ells van remoure –literalment– cel i terra per trobar-la. “Marina és catòlica”, explica Pedro Peinado, president de l'associació; “només demanava poder enterrar la seva mare sota aquest ritu”. Va morir abans de poder-ho veure.

A Mont-roig de Tastavins (Matarranya), un equip especialitzat de la Universitat de València hi va fer excavacions, a final de l'any passat. Hi cercaven, entre més, el cos de Josepa Bayod, la mare de Marina. L'havien detinguda quan el marit –que havia estat alcalde abans de la guerra– i el fill havien passat a

la guerrilla. “Ni tan sols sota els paràmetres legals de l'època no la podien acusar de res”, destaca Pedro Peinado, president de La Gavilla: ser mare i muller de maquis va ser suficient perquè la tanquessin a la presó. Seguint el mateix paràmetre també hi portaren Aureli, el germà del marit, i tots dos van tenir la mateixa dissort.

Adolfo Pastor, responsable de desapareguts de l'associació, recorda amb impotència les dificultats de la cerca: “No hi ha cap document: res. Només comptem amb els testimonis.” I els testimonis expliquen que els devien matar a la cuneta de la carretera que va cap a Morella (Ports) i que algú va reconèixer Aureli Boj dins un carro ple de morts: aquelles sabates tan netes i enllustrades només podien ser d'ell, que era pastor i minaire, cantava jotes i tenia la mania de dur les botes sempre brillants (potser els havien anunciat que els deixaven lliures i s'havia volgut preparar convenientment). També els testimonis han apuntat sempre cap a Mont-roig de Tastavins com la destinació final d'aquells cossos sense làpida: després de múltiples entrebancs i “gràcies sobretot als regidors de l'ajuntament actual, que van obligar l'alcalde a donar permís per a entrar al cementiri”, es va excavar. I, en començar els treballs, va comparèixer un home que, des dels seus 94 anys, els va descriure com la guàrdia civil els havia ordenat –a ell i a un altre veí, ara ja mort– que enterressin els cadàvers que havien deixat prop del mur del cementiri, com van haver d'arrossegar els cossos per darrere l'església i fins al fossar que hi havia preparat “bastant profund i llarg”, i com havia dut aquesta pena durant tants anys. No hi van trobar res, però. El cas dels *sis de Mont-roig* és un misteri encara obert. I ens interpel·la.

Núria Cadenes

sit municipal, quan era custodiat per membres del cos.

Aquest panorama d'arbitrarietat sense límits, de tortura sistemàtica i d'execucions extrajudicials fou habitual al territori de l'AGLA des de l'arribada

del general Pizarro fins que, el 17 de maig del 1952, els 27 darrers guerrillers abandonaren les muntanyes del País Valencià i entraren, després de caminar durant 35 nits, a França.

La dictadura i després la democràcia,

per vergonya nostra, han silenciats centenars de morts i milers de detinguts acceptant la impunitat dels genocides.

Josep Sánchez Cervelló
URV